

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Türk-İskandinav Halkları İlişkilerinin Tarihi: Nereden ve Nasıl Başlanmalı?

The History of Turkish-Scandinavian Relations: Where and How to Begin?

Selim KARAGÖZ

Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

selimkaragoz@aksaray.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-7044-4027

Öz: Bu makale, Geç Antik Çağ ve Erken Orta Çağ'da Türk ve İskandinav halkları arasındaki ilişkilerin tarihsel kökenlerini ele alarak, bu etkileşimlerin Doğu ve Kuzey Avrupa'nın sosyo-kültürel yapısını nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Hunların Gotlarla ilk temasından başlayarak, Türk-İskandinav ilişkilerinin Viking Çağı'nda Hazarlar, Peçenekler ve İdil (Volga) Bulgarları gibi Türk topluluklarıyla genişlediği gösterilmiştir. Hunların liderlik anlayışı, sanatsal motifleri ve savaş teknolojileri, başta Danimarka olmak üzere İskandinavya üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. İskandinavya'da bulunan arkeolojik bulgular, genetik izler ve İskandinav sagalarındaki anlatılar, bu ilişkilerin hem kültürel hem de siyasi boyutlarını göstermektedir. Vikingler, ticaret yolları üzerinden Türk halklarıyla yoğun bir ekonomik ve kültürel etkileşim geliştirmiştir. Türk-İskandinav ilişkilerinin başlangıcının "en geç" Hunlar dönemiyle tarihlendirilmesi gerektiğini savunan makale, bu etkileşimlerin bölgesel sınırların ötesine geçerek kültürel ve siyasi dönüşümlere yön verdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hunlar, Gotlar, İskandinavya, İskandinavlar, Vikingler.

Abstract: This article examines the historical origins of relations between Turkish and Scandinavian peoples during Late Antiquity and the Early Middle Ages, highlighting how these interactions shaped the socio-cultural landscape of Eastern and Northern Europe. Beginning with the Huns' first contact with the Goths, it demonstrates how Turkish-Scandinavian relations expanded during the Viking Age to include Turkish communities such as the Khazars, Pechenegs, and İdil Bulgars. The leadership practices, artistic motifs, and military technologies introduced by the Huns left lasting impressions on the Goths and Scandinavian societies. Archaeological findings in Scandinavia, genetic traces, and narratives from Scandinavian sagas emphasize the cultural and political dimensions of these interactions. The Vikings established intense economic and cultural exchanges with Turkish peoples through trade routes. Arguing that the origins of Turkish-Scandinavian relations should be dated back to at least the "Hunnic period", the article highlights the transregional and transformative impact of these connections on cultural and political landscapes.

Keywords: The Huns, The Goths, Scandinavia, Scandinavians, Vikings.

GİRİŞ

Viking Çağı (kabaca 9-11. yüzyıllar) olarak adlandırılan dönemde, İskandinav halklarının Hazarlar, Peçenekler ve İdil Bulgarları gibi Karadeniz'in kuzeyindeki Türk halklarıyla yoğun ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Ancak Türk halklarıyla İskandinav halklarının kökenleri, Hunların Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyetine ya da daha sonra Hunların bugünkü Danimarka toprakları başta olmak üzere İskandinavya'daki varlıklarına kadar uzanmaktadır. Hunların bölgedeki etkisi, sadece yerel halkların siyasi ve askeri düzenlerini değil, aynı zamanda kimliklerini ve kültürel pratiklerini de

Geliş Tarihi:22.01.2025

Kabul Tarihi:09.04.2025

Yayın Tarihi:30.04.2025

Atıf: Karagöz, S. (2025). Türk-İskandinav halkları ilişkilerinin tarihi: Nereden ve nasıl başlanmalı?. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 383-400. Doi: 10.33437/ksusbd.1624802

dönüştürmüştür. İskandinav halklarının Hun etkisiyle başlayan bu etkileşimleri, Viking Çağı boyunca daha kapsamlı bir hâl almış ve güneyde Karadeniz ile kuzeyde Baltık sahası arasında güçlü bağlar kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma, Türk-İskandinav halkları arasındaki ilişkilerin tarihsel bağlamını yeniden değerlendirerek, bu etkileşimlerin bölgesel ve küresel tarih yazımındaki önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Yazılı kaynaklar, arkeolojik bulgular ve modern genetik veriler üzerinden çok yönlü bir inceleme sunularak, bu tarihsel bağların Erken Orta Çağ'dan itibaren nasıl şekillendiği ve Viking Çağı'nda nasıl doruğa ulaştığı detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

YÖNTEM

Çalışma, Türk-İskandinav ilişkilerini tarihsel, kültürel ve siyasi kökenlerini ele almayı amaçlamıştır. Yöntemsel olarak hem nitel tarihsel analiz hem de disiplinlerarası karşılaştırmalı kaynak incelemesi temel alınmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar üç ana grupta toplanmıştır. Birincil yazılı kaynaklar arasında İslam dünyası kaynakları, Latin kronikleri, İskandinav sagaları ve Rus yıllıkları yer almakta olup, bu metinler hem kronolojik bir düzen içinde hem de içeriksel benzerliklerine göre gruplandırılarak karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Arkeolojik ve antropolojik veriler ise çeşitli maddi kültür unsurlarına odaklanmakta; ayrıca genetik analizler ile gömü adetleri üzerinden kültürel temasları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Üçüncü grup olan ikincil kaynaklar, çağdaş tarih yazımına ait monografiler, akademik makaleler ve arkeolojik raporları içermektedir. Tüm kaynaklar, tarihsel ve ideolojik bağlamları göz önünde bulundurularak ele alınmış; özellikle birincil kaynaklardaki yazar niyetleri ve epistemolojik önyargılar dikkatle çözümlenmiştir. Araştırma süreci boyunca tarihsel olaylar yalnızca kronolojik bir dizge içinde değil, bölgesel ve tematik olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türk halklarının İskandinav grupları üzerindeki etkileri, çoklu etkileşim kuramı ile kültürel aktarım teorileri temelinde analiz edilmiştir. Hem İskandinav hem de Türk kaynaklarının büyük ölçüde dışsal ve yabancı gözlemlerle aktarılmış olması, eleştirel kaynak okuma yönteminin kullanılmasını zorunlu kılmış; bu doğrultuda metinlerdeki etnosentrik anlatı öğeleri ile tarihsel olgular arasındaki fark titizlikle ayırt edilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma, doğrudan tarihsel aktörlerle değil; tarihsel metinler, arkeolojik eserler ve kültürel veriler üzerinden gerçekleştirildiği için klasik anlamda bir çalışma grubu içermemektedir. Bununla birlikte, analiz edilen tarihsel gruplar ve aktörler bu çalışmanın dolaylı "çalışma grubu" niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışma üç ana tarihsel grubu kapsamaktadır: Viking Çağı ve öncesindeki İskandinav toplumları (özellikle Gotlar, Viking Ruslar, Danlar ve Norveçliler), erken Orta Çağ Türk halkları (başta Hunlar, Hazarlar, Peçenekler ve İdil Bulgarları), ve bu iki grup arasındaki etkileşim alanında yer alan üçüncü aktörler (Doğu Slav toplulukları, Bizans, Arap tüccar ve elçileri gibi). Çalışmada, bu tarihsel grupların hem kendi iç dinamikleri hem de birbirleriyle olan temas noktaları ele alınmıştır. Özellikle Hunların Gotlar üzerindeki kültürel ve siyasi etkileri ile Hazarların İskandinav dünyasıyla ticaret, dil ve yönetim sistemi üzerinden kurduğu ilişkiler, çalışma grubunun temel etkileşim alanlarını oluşturmuştur. Genetik çalışmalar, gömü adetleri, yazılı anlatılar ve sanat üretimi gibi farklı veri setleri, bu tarihsel toplulukların karşılıklı etkileşim düzeyini ortaya koymak adına birlikte değerlendirilmiştir. Böylelikle, klasik anlamda bir katılımcı kitlesi yerine, tarihsel kaynaklar üzerinden yeniden inşa edilen "tarihsel aktörler grubu" bu çalışmanın temel inceleme nesnesi olarak konumlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama süreci, tarihsel metinlerin incelenmesi, arkeolojik bulguların değerlendirilmesi ve kültürel verilerin analizine dayanmaktadır. Çalışma, hem yazılı hem de maddi kültür kaynakları üzerinden gerçekleştirilmiştir ve bu sayede çok disiplinli bir yaklaşımla veri toplama gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ana veri setini, dönemin birincil yazılı kaynakları oluşturmuştur. Çalışma, dönemin kültürel izlerini yansıtan arkeolojik bulguları da kapsamaktadır. Modern DNA verileri, bu etkileşimlerin biyolojik izlerini tespit etmek adına kullanılmıştır. Hunlar, Peçenekler, Hazarlar ve İdil Bulgarları gibi toplulukların İskandinav halklarıyla genetik ilişkilerini izlemek için yapılan genetik analizler, bu halklar arasındaki etkileşimleri belirlemede önemli bir araç olmuştur. Çağdaş tarih yazımına ait monografiler, makaleler ve arkeolojik raporlar da veri toplama sürecine katkı sağlamıştır.

Bu ikincil kaynaklar, dönemin tarihsel bağlamını anlamak ve daha geniş bir perspektif geliştirmek için kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi, tarihsel verilerin yorumlanmasında ve kültürel etkileşimlerin anlaşılmasında önemli bir aşamadır. Bu çalışmada, farklı veri türleri arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri analiz etmek için hem nitel hem de nicel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Verilerin analizi üç ana aşamada gerçekleştirilmiştir: Tarihsel ve metin analizi, arkeolojik veri analizi ve ikinci literatür üzerinden karşılaştırmalı analiz.

Uygulama Süreci

Bu çalışmanın uygulama sürecinde, tarihsel, kültürel ve arkeolojik veriler toplanarak analiz edilmiştir. Bu süreçte kaynaklar toplanmış ve sınıflandırılmış, veriler incelenerek karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sonuçta ise veriler çözümlenmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Birincil yazılı kaynaklar, kültürel ve siyasal bağlamları doğrultusunda detaylı bir şekilde ele alınmış, arkeolojik ve antropolojik verilerle entegrasyonu sağlanmıştır. Arkeolojik bulguların tarihsel bağlamı göz önünde bulundurularak, Türk ve İskandinav halkları arasındaki kültürel etkileşimin izleri aranmıştır. Elde edilen veriler, tarihsel ve kültürel bağlamda çözümlenmiş ve ortaya çıkan sonuçlar bir araya getirilerek yorumlanmıştır. Türk-İskandinav ilişkilerinin farklı düzeylerdeki etkileri –siyasi, kültürel, dini ve sosyal– detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu etkileşimlerin tarihsel yazımda nasıl yansındığı değerlendirilmiştir.

TÜRK-İSKANDINAV İLİŞKİLERİNİN MUHTEMEL KÖKENLERİ

Tarih bilimi, çeşitli disiplinlerden elde edilen arkeolojik, filolojik-epigrafik ve etnolojik verilerle, Geç Antik Çağ ve Erken Orta Çağ'da Doğu Avrupa coğrafyasında etkili olmuş Gotlar, Hunlar, Avarlar, çeşitli Fin halkları ve hatta Slavların kökenleri, göç yolları ve anavatanları hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir (Karadeniz'in Kuzeyinde Geç Antik Çağ'da Gotların ve Türklerin varlığı ile ilgili bkz. (Curta, 2019:38). Özellikle tarihte Roma etkisinin zayıf ya da hiç olmadığı Tuna Nehri'nin kuzeyinden (İskandinavya da dâhil) Karadeniz'in kuzey sahası, Kuzey Kafkasya, İdil boyları ve Ural Dağları'na kadar uzanan sahada yaşayan halkların kökeni ve anavatanı meselesi, tarihte araştırılması zor konulardan olagelmıştır. Gelineen noktada genelde Slavların Doğu Avrupa'nın yerli halkları, Fin-Ugor halklarının Orta İdil-Urallar arasında tarihsel bir varlık gösterdiği fikrinde birleşilmiş olsa da Gotların kökenleri tartışmalarında hala iki keskin kutup mevcuttur denilebilir. Ancak Gotların İskandinavya kökenleri çoğunlukla kabul görür (Kozan, 2014: 33-55). Türk halklarının Doğu Avrupa'daki mevcudiyetinin ise genellikle Hunlarla ve Kavimler Göçü ile başladığı kabul edilmiştir. Ancak modern tarih çalışmaları, Türklerin İdil boyları, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyindeki varlıklarının çok öncelere dayandığını ortaya koymaktadır (Ancient DNA, 2022). Benzer şekilde, İskandinav kökenli halkların Doğu Avrupa'daki varlıkları, Gotlar, Vandallar ve Gepidler, Longobardlar gibi kavimlerle ilişkilendirilse de özellikle 21. yüzyıl tarihçiliğinde bu halkların kökenlerini diğer Hint-Avrupa halklarıyla beraber Yamnaya Kültürü gibi erken dönem bir döneme dayandırma eğilimi de mevcuttur (Margaryan vd., 2020: 34). Nitekim günümüzde yapılan genetik araştırmalar, İskandinav halklarının Yamnaya Kültürü'nden diğer Avrupa bölgelerine kıyasla daha fazla genetik miras taşıdığını göstermiştir (Haak vd., 2015).

Erken Orta Çağ halkları, kökenleri ile ilgili anlatıları genellikle klasik mitolojiden, Hristiyan gelenekten veya antik etnografiden etkilenerek şekillendirme eğilimindeydiler. Roma'nın yıkıldığı, Avrupa'da birçok günümüz halkının çekirdeğinin filizlendiği böylesine bir dönemde, birçok millet, kimliklerini meşrulaştırmak ve siyasi düzenlerini desteklemek amacıyla kökenlerini bir yerlere dayandırma ihtiyacı hissetmiştir (Pohl, 2018: 214). Köken anlatıları ile halklar, etnik kimliklerini inşa etmek ve geçmişlerini anlamlandırmaya çalışıyordu. İlginçtir ki; modern çağda da özellikle Fransız İhtilali'nden sonra uluslar, kökenlerini anlamak için tüm bu Orta Çağ anlatılarını yeniden yorumlanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren bu anlatılar, daha katı etnik ve dilsel birlik gayeleriyle ulusal tarih yazımında araçsallaştırılmıştır (Pohl, 2018: 198. Ayrıca bkz. Kozan, 2016: 99-110).

KAVİMLER GÖÇÜ'NÜN KESİŞEN YOLLARI: HUNLAR, GOTLAR, DOĞU AVRUPA VE İSKANDINAVYA

Gotların Hunlarla ilk teması, MS 370'lerde Hunların Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara girişiyle başlamıştır (Zeren, 2021:110-138). MS 320'lerden Hunların gelişine kadar Gotlar, Roma

İmparatorluğu'nun Tuna boyları serhatlarındaki hâkim güç konumundaydılar (Heather, 2008a: 487). Bu süreçte Hunlar, Gotlar üzerinde büyük bir baskı uygulamış, özellikle Ostrogotların (Doğu Gotları) Hunlara boyun eğmesine ve Vizigotların (Batı Gotları) Roma İmparatorluğu'na göç etmesine neden olmuştur. Bu durum, Gotların yerleşim düzenini ve siyasi yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Gotlar, Hunlar tarafından yalnızca askeri bir tehdit olarak değil, aynı zamanda siyasi bir rakip olarak görülmüştür. Hunlar ve Gotlar arasındaki uzun soluklu mücadeleler dönem kaynaklarına ve destanlarına da yansımıştır (Tolkien, 1953: 141-163). Hunların Karadeniz'in kuzeyindeki hâkimiyeti, Gotların bu bölgedeki güçlerini kaybetmelerine yol açmış, Hunlar, Gotlar üzerinde güçlü bir baskı kurmuş ve onların yer değiştirmesine neden olmuştur ancak bu süreç aynı zamanda kültürel ve ticari alışverişi de beraberinde getirmiştir. Hunların Gotlar üzerindeki etkisi, yalnızca askeri bir tehdit olarak değil, Got kimliğinin yeniden şekillenmesinde bir katalizör olarak da değerlendirilebilir. Örneğin Gotların Amal hanedanı, Hunlarla doğrudan ilişki kurmuş, hatta bazı Got liderlerinin Hun ordularında görev aldığı belirtilmiştir (Heather, 2008a: 491-492). Hunların liderlik anlayışı ve savaş stratejileri, Gotların sosyal yapısını ve askeri örgütlenmesini de etkilemiştir (Pohl, 2018: 201-202).

Gotların İskandinavya kökeni konusundaki tartışmaların merkezinde, Iordanes'in 6. yüzyılda yazdığı ve Gotların "Scandiarran" (İskandinavya) adındaki bir adadan geldiklerini öne süren anlatısı yer almaktadır. Iordanes, bu adayı "soğuk ve denizle çevrili kuzeyde bir yer" olarak tanımlar ve Gotların bu bölgeden ayrılarak Avrupa içlerine doğru nasıl yayıldığını aktarır (Üstün, 2007: 39). Ancak Iordanes'in anlatısının yaklaşık beş yüz yıllık bir sözlü geleneğe dayandığı ve siyasal bir bağlam içinde şekillendiği dikkate alındığında, bu iddiaların tarihsel gerçeklikten ziyade bir meşruiyet arayışının parçası olduğu da öne sürülmektedir. Iordanes'i ele alırken de birçok hususu göz önünde bulundurmak gerekir (Kaçar, 2018: 555). Iordanes, De Origine Actibusque Getarum'unda devamla İskandinavya (Scandia) bölgesinin coğrafyasından bahseder (Üstün, 2007: 42-43). Priscus ise bir anlatısında Attila'nın "Okyanus ötesindeki (üzerindeki) adalarda bile" hüküm sürdüğünü aktarır (Ahmetbeyoğlu, 1995: 11). Okyanus ötesindeki adalardan kastın tam olarak ne olduğunu açıklamasa da İskandinavya sahası olduğu muhakkak imkân dâhilindedir. Ahmetbeyoğlu da Kafesoğlu'ndan aktararak Hun hâkimiyetinin Kuzey Denizi ve Manş kıyılarına kadar uzandığını belirtmektedir (Ahmetbeyoğlu, 1995: 11). Hedeager, "Okyanus ötesindeki adalar" bahsinden kastedilenin İskandinavya olduğu görüşündedir (Hedeager, 2011: 193). Ulf Näsman ise Priscus'un ifadelerini başka şekilde yorumlar ve şan, şöhret ve zenginlik kazanmak için Attila'nın ordusunda savaşmaya gelen İskandinav liderlerin "okyanus ötesinden" geldiklerini ve bunun bu toprakların Attila'nın hükmünde olduğu algısına yol açtığını iler sürer (Näsman, 2008: 112). Her iki görüşte de Hunlarla İskandinavların dolaylı ya da doğrudan ilişkileri olduğu görülür.

Türk Halklarının İskandinavya halkları ile ilişkileri Gotların köken meselesine takılmaksızın ele alınmalıdır. Gotların kökeni hakkındaki tartışmalar, aslında burada çok önemli değildir çünkü Hunların İskandinavya ya da İskandinavya halkları ile ilişkisi Karadeniz'in kuzeyinde karşılaşp çeşitli etkileşimde bulundukları Gotlarla sınırlı değildi. İskandinavya'daki Hun etkisi özellikle arkeolojik verilerle günümüzde artık oldukça belirgin bir haldedir. MS 370'lerde Hunların Karadeniz'in kuzeyini fethederek Got topluluklarını Roma topraklarına doğru sürmesi, Avrupa tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Bu süreçte Hunların Gotlarla ilişkileri yalnızca Doğu Avrupa topraklarıyla sınırlı kalmamış, etkileşimleri İskandinavya'ya kadar uzanmıştır. Yani Karadeniz'in kuzeyindeki Gotları İskandinavya kökenli kabul etmesek dahi Türk-İskandinav ilişkilerini her halükarda kolaylıkla "en azından" Hunlarla başlatabiliriz, başlatmak zorundayız. Çünkü Hunlar, Asya'nın içlerinden Avrupa'nın derinliklerine kadar ilerlemiş ve mesafe kavramının engel teşkil etmediği bir coğrafi hareketlilik sergilemiştir. Böyle bir nüfuzun, Hunların Avrupa'da kaldıkları dönemde İskandinavya'da iz bırakmamış olması düşünülemez.

Şekil 1. MS 450’lerde Avrupa ve Hunların Yayılım Alanları (Hedeager, 2011: 36).

İskandinavya, özellikle Kavimler Göçü’nden sonra Orta Çağlar boyunca Avrupa’nın diğer bölgelerindeki olaylardan izole bir bölge olmamış, kıta genelindeki tarihsel süreçlerin etkisini daha sınırlı bir hızla da olsa deneyimlemiştir. Hunların İskandinavya’da kalıcı olarak yerleşip yerleşmediği tartışmalı bir konu olsa da, etkilerinin varlığı özellikle maddi kültür bağlamında belirgindir. Roma dönemi boyunca İskandinavya’da daha çok Roma İmparatorluğu’nun etkisi görülmekle birlikte, özellikle 5. yüzyıldan itibaren bu etkilerin Hun unsurlarıyla harmanlandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde, İskandinav savaş aletleri ve takılarında yeni süsleme teknikleri, farklı hayvan ve insan figürleri ile dikkat çeken bir değişim yaşanmıştır. Lotte Hedeager, bazı Hun gruplarının 5. yüzyılın ortalarında kıta Avrupa’sından İskandinavya’ya yerleştikleri görüşünü savunur (Hedeager, 2011: 191-210). Özellikle, at koşum takımları, metal süslemeler ve silah dekorasyonları gibi Hun kültürüne ait unsurlar dikkat çekmektedir (Högström, 2024: 39). Hun toplumunda, Orta Asya Türk devletlerinde olduğu gibi, pek çok el sanatının geliştiği ve bu sanatların aynı zamanda insanların geçim kaynağını oluşturduğu bilinmektedir. Bu el sanatlarının başında ok yapım ustalığı gelmektedir. Özellikle Hunlara özgü tekniklerle üretilen okların, dönemin Avrupalı kavimleri tarafından taklit edilemediği kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, eyer yapımı da Hunlar arasında önemli bir zanaat dalı olarak öne çıkmıştır. Hun eyer ustaları, tahta ve deri kullanarak ürettikleri eyerleri, akınları sırasında geniş bir coğrafyaya yaymışlardır. Ayrıca koşum takımı, at başlığı üretimi ve demir işçiliği gibi alanlar da Hun toplumunda popüler meslekler arasında yer almıştır. Hun ustaları, baklava desenli üç kanatlı demir savaş okları ve karga burun uçları gibi yenilikçi silah tasarımlarıyla dikkat çekmiştir. Bu tasarımlar, savaş teknolojisinde yeni bir çığır açmıştır. Bunun yanında, farklı türlerde kılıçlar ve savaş bıçakları yapımı da Hun zanaatkarlarının uzmanlık alanlarından biri olmuştur. Üretilen bu silahlar ve aletler, talebe göre değerli taşlarla süslenerek hem estetik hem de işlevsellik açısından zenginleştirilmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2005: 120).

Hunların karmaşık hayvan motifleri ve geometrik desenlerinin de, İskandinav süsleme sanatını etkilediği görülür. Bu motifler, 5. ve 6. yüzyıllarda İskandinav takılarında ve savaş aletlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Roma İmparatorluğu’nun yıkılışıyla birlikte İskandinav kozmolojisinde belirgin bir değişim yaşandığı ve Hunlar aracılığıyla Asya kültürüne özgü unsurların İskandinavya’ya taşındığı görülmektedir. Bu süreçte, İskandinav sanatının ikonografisinde köklü

farklılıkların ortaya çıktığı ve geleneksel unsurların Asya etkileriyle harmanlanarak yeni bir estetik anlayışın geliştiği anlaşılmaktadır (Hedeager, 2011: 199-200).

Maddi kültürün yanı sıra, İskandinav sagalarında Hun Kağanı Attila'nın (Atli) ana karakterlerden biri olarak yer alması, Hunların İskandinav destan anlatılarının bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Lotte Hedeager, Roma sonrası Avrupa'daki güç boşluğunda en etkili dönüştürücü unsurlardan birinin Hunlar olduğunu savunmaktadır. Hedeager, bu tarihsel dönüşüm sürecinde, İskandinav mitolojisinin önde gelen tanrılarından Odin'in figürünün, Hun Kağanı Attila'nın tarihsel kişiliğinden ilham aldığı tezini ileri sürmektedir (Hedeager, 2011: 221-222). Tarihsel kaynaklar, kahramanlık destanları, ikonografi ve hayvan sembolizmi, Erken Orta Çağ Kuzey Avrupa'sındaki dönüşümde Hunların başat bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hunların İskandinav'da, Hristiyanlık karşıtı bir tepki olarak gelişen ve Viking Çağı'nın sonuna kadar etkisini sürdüren yeni bir pagan kozmolojisinin oluşumuna katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır (Hem Sagalarda 9. yüzyıl öncesi Türk-İskandinav ilişkilerine yönelik hem de ağırlıklı olarak Kırım ve çevresinde Türklerle Gotlar arasındaki ilişkilerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Görman, 1993: 277-297. Ayrıca bkz. Heather, 2008: 495-514. Vasiliev, 1936: 23-32. Bjerg vd., 2009: 7-27. Hedeager, 2007: 42-58). Högström, Hunların, Kuzey mitolojisi üzerinde dolaylı yoldan bir etkisi olabileceğini ifade eder. Ona göre Hunların savaşçı kültürü ve mitolojik unsurları, İskandinav savaşçı elitlerinin kimlik oluşumuna katkıda bulunmuş olabilir ve özellikle Odin ve diğer tanrı figürleri, Hunların liderlik kültüründen etkilenmiş olabilir (Högström, 2024: 42-43). Hedeager, Odin ve Attila arasındaki benzerlikleri özetle şu şekilde listeler:

Tablo 1. Hedeager'e Göre Odin ve Attila Arasındaki Benzerlikler (Hedeager, 2011: 221-222).

Odin	Attila
Odin Roma imparatorlarının dünyanın dört bir yanına yayılıp tüm halkları savaşta yenilgiye uğrattığı bir dönemde yaşadı.	Attila da Romalı imparatorların dünyanın dört bir yanına yayılıp tüm halkları savaşta yenilgiye uğrattığı bir dönemde yaşadı.
Odin İskandinavya'ya Asya'dan, Don Nehri'nin doğusundan geldi	Attila ve Hunlar da İskandinavya'ya doğudan geldiler
Odin uzak diyarlara gidip birçok krallık fethetti	Attila da uzak diyarlara gidip birçok krallık fethetti
Odin katıldığı tüm savaşları kazandı	Attila da katıldığı tüm savaşları kazandı
Odin yıllarca bir yolculuk halindeydi ve ortalarda gözükmeydi	Attila da uzak diyarlarda fetihlere katıldı, belirli aralıklarla tarih sahnesinde gözükmeyişi oldu. Özellikle 435-438 yılları arasında (Hedeager'e göre bu tarihler arasında Attila kardeşi Bleda ile muhtemelen İskandinavya'daydı) (Hedeager, 2011: 222).
Odin'in Türklerin yurdunda (Turkland) Don Nehri'nin doğusunda büyük varlıkları, geniş arazileri vardı (Odin'in Turkland'dan gelme meselesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Karatay, 2010: 532-539).	Attila da Kafkasya'da ve Don Nehri'nin doğu kısımlarında seferler gerçekleştirdi.
Odin'in üç oğlu vardı	Attila'nın da üç oğlu vardı
Odin'in en sevdiği oğlu Balder, kardeşi tarafından öldürüldü	Attila, kardeşi Bleda'yı öldürdü
Odin bir kâhin ve şamandı	Hunların da kâhinleri ve şamanları vardı
Odin'in iki kuzgunu vardı	Attila'nın armasında iki şahin vardı

Diğer taraftan Hunların İskandinavya'daki etkilerini arkeolojik ve kültürel kalıntıların yanında genetik veriler üzerinden ele alan çalışmalar da artmaktadır. Högström, modern DNA analizlerinin, İskandinavya'daki bazı mezarlarda Hun kökenli genetik izler tespit ettiğini belirtir. Bu genetik izler, Hunlarla bağlantılı olabilecek bireylerin İskandinavya'ya ulaştığını ve yerel topluluklarla genetik alışverişte bulunduğunu göstermektedir. Genetik unsurların Hunlar tarafından taşındığı ve İskandinavya'da sınırlı da olsa kalıcı bir iz bıraktığı anlaşılmaktadır (Högström, 2024: 46-49).

Netice olarak Hunların Karadeniz'in kuzeyinde karşılaştıkları Gotların İskandinavya kökenleri ile ilgili tartışmalara bakmaksızın İskandinavya'daki Germen halklarının kültürel, dini ve savaş sanatı pratikleri üzerinde Hunların bıraktığı derin etkiler göz önünde bulundurulduğunda, İskandinavya ile Türk halkları arasındaki ilişkilerin başlangıcının "en geç" Hunlar dönemiyle tarihlendirilmesi gerektiğini savunmaktayım. Diğer taraftan Avarlar döneminde de Gotların Avar ordusuna katılmış olabileceği görüşü mevcuttur (Pohl, 2018: 55). Fakat yine de Hun dönemi ile Viking Çağı arasındaki yüzyıllar, etkileşimin, hiç yok denemese de, izinin çok daha zor sürüldüğü bir dönemdir.

VİKİNG ÇAĞI VE TÜRK-İSKANDINAV İLİŞKİLERİNİN DORUĞU: HAZARLAR, PEÇENEKLER VE İDİL BULGARLARININ ROLÜ

Türk-İskandinav halkları ilişkileri, Viking Çağı'nda çok daha geniş ve oldukça kapsamlı bir boyut kazanmıştır. 8. yüzyıldan itibaren İskandinavya'dan doğuya (Baltık Nehrinden hareketle Fin Körfezi'ni kat ederek nehir yolları üzerinden günümüz Baltık coğrafyası, Rusya, Belarus ve Ukrayna toprakları) yönelen İskandinav toplulukları, su yollarını izleyerek Özi ve İdil nehirlerinin bereketli havzalarına ulaştıklarında, Hazarlar, Peçenekler ve İdil Bulgarları gibi Türk halklarıyla hem ticari hem siyasi hem de askeri bağlar kurmak durumunda kalmışlardır. Bu temaslar, yalnızca mal alışverişinden ibaret kalmamış; kültürel etkileşimler, teknolojik transferler ve hatta askeri iş birlikleriyle ilişkilerin kapsamını genişletmiştir. İskandinavlar (doğuya gelenlere daha çok Rus ya da Vareg deniyordu) (Sawyer, 1997: 2), Karadeniz'in kuzeyindeki Türk boylarının topraklarından geçerek İstanbul'a (İskandinav sagalarında Miklagard, yani büyük şehir olarak anılır (Jackson, 2019: 48)) ve Hazar Denizi'ne ulaşmak için çoğu zaman Türklerin siyasi ve ekonomik düzenine uyum sağlamak zorunda kalmışlardır (Hurdazbihi, 2019: 145). Viking Çağı'nda Türk-İskandinav halklarının etkileşimi, Hazar İmparatorluğu'nun güney sınırlarından Ural Dağları'nın doğusuna kadar uzanan geniş bir coğrafyada iz bırakmış ve bu dönemi Türk-İskandinav ilişkilerinin zirve noktası haline getirmiştir.

Zaman ve Mekân Boyutunda Türk-İskandinav Halklarının Doğu Avrupa'daki Etkileşimleri

9.-11. yüzyıllarda Türk-İskandinav halklarının ilişkilerini anlamak için öncelikle bu etkileşimlerin geçtiği coğrafi ve iklimsel bağlamı ele almak gerekmektedir. İskandinavya, Baltık sahası, Doğu Avrupa ve Kafkasya gibi geniş bir alanı kapsayan bu ilişkiler, özellikle Karadeniz'in kuzeyinden Baltık kıyılarına, doğuda ise Ural Dağları'na kadar uzanan bölgenin fiziki yapısı ve iklim koşullarıyla şekillenmiştir. Bu coğrafyanın sunduğu doğal sınırlar, nehir sistemleri, bozkır ve orman kuşakları, hem halkların yaşam tarzlarını hem de ticaret ve siyasi ilişkilerini belirleyen temel unsurlar olmuştur. Bu nedenle, bölgenin coğrafi özelliklerini ve iklim dinamiklerini anlamadan, Türk-İskandinav halklarının etkileşimlerini doğru bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir.

Batı Avrupa kıyılarında şehirleri yağmalayan ve hızlı akınlarla büyük ganimetler elde eden Vikingler, doğuya yöneldiklerinde Rusya ve Ukrayna topraklarında oldukça farklı şartlarla karşılaştılar. Bu bölgedeki şehirler, Batı'dakiler gibi kolayca saldırıya uğrayıp yağmalanabilecek bir yapıda değildi. Doğu Avrupa coğrafyasını domine eden karmaşık nehir sistemleri, geniş bozkırlar ve yoğun ormanlık alanlar, Vikinglerin hızlı ve ani saldırılar gerçekleştirmelerini zorlaştırıyordu. Daha güneyde ise Bizans ve Hazarların kontrolündeki Karadeniz ve Hazar Denizi bölgelerine yönelmek, yüksek risk barındırıyordu. Özellikle 941 ve 1043 yıllarındaki Bizans saldırıları ile 913 ve 943 yıllarındaki Hazar Denizi seferleri, bu bölgelerdeki direnişin ve askeri kapasitenin birer göstergesiydi (Shepard, 2015: 633). Bu şartlar, Doğu Avrupa coğrafyasını Vikingler için yağma yerine ticaret olanakları açısından daha cazip bir hale getiriyordu. Bu ticari fırsatlardan yararlanmak isteyen Vikingler, nehir kıyılarında ileride şehirleşecek ticaret merkezleri ve ticaret yolları kurmak durumundaydı. Nehir ağlarıyla sıkça bölünmüş olan Doğu Avrupa, gelişmiş gemi teknolojisine sahip İskandinav halklarına bu ticaret ağı için eşsiz bir zemin sağlıyordu.

Doğu Avrupa'nın zengin nehir ağı, 9. yüzyılın başlarından itibaren İskandinav tüccarların bu bölgeye olan ilgisini artırmış, İdil ve Özi havzaları, kuzeyden güneye ticaret yollarının ana eksenini oluşturmuştur. Bu nehir yolları, Baltık Denizi'ni Karadeniz ve Hazar Denizi'ne bağlayan önemli güzergâhlar olarak, farklı kültürleri bir araya getirmiş ve ticari ilişkilerin gelişmesinde hayati bir rol oynamıştır. Ancak bu ticaret ağlarının kontrolü, büyük ölçüde Türk halklarının hâkimiyetindeydi. İdil ve Özi havzasındaki birçok şehir, Türk halkları tarafından kurulmuş veya geliştirilmiş, bu halklar kuzey ile güney arasındaki ticareti kolaylaştırarak yoğun bir ekonomik faaliyet ortamı yaratmıştır. İdil sahasındaki ticaret, özellikle Hazarlar ve İdil Bulgarları tarafından yönlendirilmiş, Özi havzasında ise 10. yüzyıldan itibaren Peçenekler hâkim güç haline gelmiştir. Bu Türk toplulukları, hem bölgedeki ticareti denetlemiş hem de İskandinav tüccarların ihtiyaç duyduğu malların tedarikini sağlamıştır. İslam dünyasından temin edilen değerli ürünler ile Türklerin yerel üretimleri (özellikle hayvancılığa dayalı ürünler), kuzeyli tüccarların güneye olan ticaretinde vazgeçilmez unsurlar haline gelmiştir. Bu ticaret canlılığı, İskandinavya'nın ekonomik kalkınmasını desteklemiş ve merkezi devletlerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. İskandinav Ruslar, Özi Nehri üzerindeki Kiev'e yerleşerek bu güzergâh üzerinde önemli bir güç merkezi oluşturdu. Bu süreçte Peçenekler ile yakın ilişkiler geliştiren Ruslar, ticaret yollarını güvenli tutmak için özellikle barışçıl bir yaklaşım benimsediler. Peçeneklerin saldırılarından korunmak ve Bizans ile ticaret yollarını açık tutmak, Ruslar için hayati öneme sahipti (Noonan, 1992: 318). Özi üzerindeki ticari ilişkiler, İdil'dakilerden farklı bir yapıya sahipti. İdil üzerindeki ticaret, genellikle yerel pazarlar ve panayır merkezleri üzerinden şekillenirken, Özi hattında daha geniş ve sınıf ötesi ticari faaliyetler görülüyordu. Yabancı tüccarların İdil'deki sınırlı erişiminin aksine, Özi üzerinde daha açık bir ticaret ortamı hâkimdi. Özellikle Peçenekler, büyük servetlerden ziyade temel ihtiyaç ürünlerini temin etmeye odaklanan bir ticari yapı geliştirmiştir. 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ruslarla Peçenekler arasındaki ticari ilişkiler çeşitlenmiş ve bu dönemde Kiev, Avrupa içlerinden kara yolu ile daha fazla bağlantı kurmaya başlamıştır (Pritsak, 1977: 268). Ancak, Rusların Hristiyanlaşması ve Bizans ile artan ilişkileri, Peçeneklerin bölgedeki etkisinin azalmasına ve güç kaybetmesine yol açmıştır. Bu değişimler, Doğu Avrupa ticaretinde ve siyasetinde yeni dengelerin oluşmasına neden olmuştur.

Şekil 2. Doğu Avrupa'nın Nehir Sistemleri ve 10. Yüzyılın Önemli Yerleşim Yerleri (Humbert, 2015: 227).

Kavimler Göçünün ardından Doğu Avrupa sahasında meydana gelen kitlesel göç hareketleri, yalnızca bölgenin etnik haritasını kökten değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal çeşitliliği de önemli ölçüde artırmıştır. Bu süreçte bölgeye gelen İskandinavlar, bölgedeki halkların dinamik ve dönüşüm geçiren toplumsal yapılar barındırdığını fark etmişlerdir. Özellikle bozkır-orman kuşağında, konargöçer yaşam tarzının hâkim olduğu görülmekteydi. Bu topluluklar, kendi üretimleri dışında kalan tahıl ürünleri, el aletleri ve mücevherat gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yerleşik toplumlara ve onların oluşturduğu kentsel merkezlere bağımlıydı (Şakirov ve Huzin, 2019: 240-250). 9. yüzyıla gelindiğinde ise İtil, Sarkel, Bulgar, Suvar, Bilyar ve Semender gibi gelişmiş şehirleriyle Hazarlar ve İdil Bulgarları, Doğu Avrupa'nın doğu ve güney kesimlerinin iki ana güç odağı olarak öne çıkmaktaydı. Türklerin hâkimiyetindeki bu topraklarda birçok tarım ve ticaret merkezli kent gelişmiş, bu durum Pax Khazarica'nın etkisiyle İslam dünyası ile Kuzey Avrupa arasında yoğun ticaretin güvenli bir şekilde devam etmesine olanak tanımıştır (Akıncı, 2019: 1124-1126). Hazarlar, yalnızca ticari çıkarlara odaklanan katı bir güç yapısı yerine, dilleri ve dinleri farklı toplulukları bir arada barındıran, Bizans ve İslam dünyasına kıyasla daha esnek bir yönetim anlayışı benimsemişlerdir. Bu esneklik, ticaretin daha serbest bir ortamda yapılmasını sağlayarak, Doğu Avrupa'nın ekonomik gelişimine önemli katkılar sunmuştur.

Doğu Avrupa'da kuzeyin ormanlık alanlarında ulaşımın temelini oluşturan nehir güzergâhları, orman kuşağının güneyindeki bozkır enleminde farklı bir nitelik kazanarak, kara ticaret ve ulaşım yollarıyla desteklenmiştir. Bu bölge, içme suyu kaynaklarına ve su ürünlerine erişim gibi avantajları sayesinde, hem kara hem de nehir ticaretine olanak sağlayan bir coğrafi yapıya sahipti. Nehirlerin doğal yapısı gereği ticaret ve ulaşım ağlarının merkezi konumunda bulunması, nüfusun yoğun olarak nehirler ve göller etrafında toplanmasına yol açmıştır. Viking Çağı gibi bir dönemde, kuzeyin hareketli ve dinamik toplulukları ile Bizans ve İslam dünyası gibi zengin ve güçlü medeniyetlerin yer aldığı güney arasında bir köprü konumunda olan Doğu Avrupa, stratejik önemini bu jeopolitik avantajdan almıştır. Birçok önemli ticaret merkezi, genellikle nehir ve deniz kıyılarında gelişerek tarihlerinin en parlak dönemlerini bu yüzyıllarda yaşamıştır. Türk halklarının yoğun olarak bulunduğu bu coğrafya, İskandinavları hem Karadeniz (Özi Nehri) üzerinden Bizans'a hem de Hazar Denizi (İdil) üzerinden İslam dünyasına ulaştıran önemli bir geçiş bölgesi olmuştur. İskandinavların, dönemin iki süper gücünün zenginliklerinden faydalanma ve bu ticari ağlara dâhil olma arayışı, onları Hazarlar, Peçenekler, İdil Bulgarları ve Oğuzlar gibi Türk halkları ile kaçınılmaz bir ticari ilişkiye sürüklemiştir. Bu bağlamda, Hazarlar ve İdil Bulgarları gibi Türk halkları, Doğu Avrupa'da bu ticaretin ana aktörleri olarak önemli bir rol üstlenmiş, nehir yolları ise İskandinav Ruslarla bozkırın konargöçer Türklerini birleştiren temel bağlantı noktası olmuştur.

İskandinavların "Austrverg" (Doğu Yolu) olarak adlandırdıkları ticaret güzergâhı, Özi ve İdil nehirleri üzerinden yapılan, ancak alternatif rotaları da bulunan bir ticaret hattıydı (Mägi, 2018: 97). Bu güzergâhı İskandinavlar için cazip kılan unsurlar yalnızca ekonomik kazanç beklentisiyle sınırlı değildi. Aynı zamanda yol güvenliği, tüccarların elde ettiği haklar ve bölgedeki istikrarlı ortam, bu hattı son derece avantajlı hale getirmişti. İdil Bulgarları ve Hazarlar, uyguladıkları pragmatik ve hoşgörülü siyasetle ticaret yollarının güvenliğini sağlıyor, tüccar haklarını koruyarak bölge genelinde bir barış ve huzur ortamı tesis ediyorlardı. Bu dönemde sağlanan istikrar, yalnızca Doğu Avrupa'nın yerel dinamiklerini değil, aynı zamanda İskandinavya'dan Bizans ve İslam dünyasına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı olumlu yönde etkiledi. Bu nedenle, tarihsel olarak "Vareglerden Greklere Varan Ticaret Yolu" (Путь из варяг в греки – Put iz Varyag v Greki) olarak bilinen bu hattı, aynı zamanda "Vareglerden Türklere ve Araplara varan ticaret yolu" olarak adlandırmak da mümkündür (Uluslan, 2016: 9). Bu güzergâh üzerindeki yerleşim merkezleri, ticari canlılıklarını büyük ölçüde İskandinavya ile Bizans arasındaki bu ticarete borçluydular. Doğu Avrupa'nın nehirleri ve bu nehirlerle uygun gemi teknolojisi sayesinde İskandinavlar, oluşturdukları ulaşım ve ticaret ağıyla Bizans ve İslam dünyasını güneyden kuzeye Avrupa'ya bağlamışlardır. Bu süreçte, 9.-11. yüzyıllarda Avrupa'nın ekonomik sıkıntılar yaşadığı bir dönemde, doğunun zenginlikleri bu ticaret ağı sayesinde batıya aktarılmıştır.

İslam kaynakları (Arapça ve Farsça), Slav kaynakları (Rus Vekayinameleri - Повесть временных лет - Povest Vremennih Let), İskandinav destanları (Sagalar), Bizans kronikleri ve Latince yazılı belgelerle birlikte arkeolojik ve nümizmatik veriler incelendiğinde, Hazarlar, Peçenekler, İdil Bulgarları ve Oğuzlar gibi Türk halklarının Doğu Vikingleriyle Karadeniz çevresinde yoğun ve çok yönlü ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Bu ilişkilerin, Doğu Avrupa ve Kafkasya tarihine önemli ve kalıcı etkiler

bıraktığı açıktır. Zaman zaman anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmış olsa da, Türkler ile İskandinavlar arasındaki ilişkiler, özellikle ticari ve siyasi alanlarda ileri düzeyde gelişmiş, iki tarafın da önemli faydalar sağladığı bir düzlemde ilerlemiştir.

Karadeniz'in kuzeyindeki bölge tarihine ve İskandinavların bu bölgedeki etkilerine dair kapsamlı bir anlayış geliştirebilmek için İskandinav-Türk ilişkilerini detaylı bir şekilde ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, İskandinav kökenli Rusların liderleri için Türkçe kökenli "kağan" unvanının kullanımı, bu etkileşimlerin boyutunu anlamak açısından önemli bir gösterge sunmaktadır. İlk kez Annales Bertiniani adlı kaynakta Rus liderlerine "kağan" unvanıyla hitap edildiği görülür (Sverdlov, 2017: 12). Aynı şekilde Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik ile'l-Magrib, İbn Rüsteh ve onun etkilediği Gerdizi, Rus liderlerini "Rus Kağanı" olarak adlandırır (Anonim, 2008: 120). Ayrıca, iki önemli Rus kaynağında, Bunlar Metropolit İlarion'un Slovo o zakone i blagodatı (Слово о законе и благодати) adlı eseri ile (İlarion, 2011: 399) İgor Destanı (Slovo o Polki İgoreve - Слово о полку Игореве) içinde de "kağan" unvanına atıflar bulunur (Golden, 1982: 82). Kiev'deki Aziz Sofya Katedrali'nde yer alan "Tanrım, Kağanımızı Korum" (Spasi, Gospodi, Kagana našego! - Спаси, Господи, Кагана нашего!) yazısı da bu kullanımın somut bir örneğidir (Visotskiy, 1966:162). Metropolit İlarion, risalesinde Vladimir Svyatoslaviç'i "topraklarımızın büyük kağanı" (Velikiy kağan našey zemli - великий каган нашей земли), "Kağanımız Vladimir" (Kagan naš Vladimir - каган наш Владимир) olarak tanımlarken; onun oğlu Yaroslav'dan ise "inançlı kağanımız Yaroslav" (Blagovernomu kaganu Yaroslavu - благоверному кагану Ярославу) olarak bahseder (Duczko, 2004: 25). Duczko'nun belirttiği üzere, "kağan" unvanı, bir dönem Rusların resmi unvanı olarak yaygın şekilde kullanılmış ve Kiev Rus Devleti'nin kuruluşundan bir süre sonra terk edilmiştir (Duczko, 2004: 25). Bu kaynaklar, "kağan" unvanının Türkçe kökenli olduğunu ve İskandinav kökenli Ruslar arasında yaygın kullanımının, onların Türklerle olan yoğun etkileşimlerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Rusların devlet yapıları ve yönetim anlayışlarında Türk devlet geleneğinin etkili olduğuna dair önemli bir kanıt teşkil etmektedir.

Arkeolojik buluntular da İskandinav-Türk ilişkilerinin kapsamını ortaya koymaktadır. Viking Çağı'nda milyonlarca gümüş dirhem, doğudan kuzeye taşınmış ve bu süreçte İskandinavlar, İslam dünyasına ulaşabilmek için Hazarlar ve İdil Bulgarları gibi Türk halklarıyla ilişki kurmak durumunda kalmıştır. Zamanla, Hazarlar ve İdil Bulgarları, İslam dirhemlerinin ekonomik gücünden etkilenerek kendi imitasyon dirhemlerini üretmiş ve bu sikkeler Vikinglerle yapılan ticarete kullanılmıştır (Gruszczynski, 2019: 10). İskandinavya'da bulunan Hazar ve İdil Bulgar sikkeleri, bu ticari ilişkilerin somut kanıtları arasında yer alır. İskandinavlar, bu sikkelerle doğu dünyasında kürk, metal, kehribar, bal, balmumu ve en yüksek getiriyi sağlayan köle ticareti yaparak büyük ekonomik kazançlar elde etmişlerdir (Lunde ve Stone, 2012: 13). Bu ticari bağlar, sadece iki kültür arasındaki ekonomik ilişkiyi değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal etkilenmeleri de gözler önüne sermektedir.

Doğu Avrupa'ya yerleşen İskandinav Rusların Slav halklarıyla olan ilişkileri de, tarihsel araştırmalarda yoğun bir şekilde ele alınmış ve bu bağlamda Norman-Antinorman tartışmaları çerçevesinde Kiev Rus devletinin kuruluşunda İskandinavların rolü, 18. yüzyıldan bu yana tartışılmaya devam etmiştir (Zakharii, 2002: 112). Ancak hem Kiev Rus'un oluşum süreci hem de İskandinavların doğudaki varlıklarına dair araştırmalarda, İskandinav halkları ile Türk toplulukları arasındaki ilişkiler, gerek Sovyet öncesi gerek Sovyet dönemi tarihçiliğinde büyük ölçüde ihmal edilmiştir (Kleyn, 2009: 24-37). Oysa Baltık Denizi'nden Hazar Denizi'ne, oradan da Bağdat pazarlarına kadar geniş bir coğrafyada iz bırakan İskandinav Rusların, Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını kontrol ederek burada önemli kentler kuran Türk halklarıyla kurduğu ilişkiler göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Özi, Don ve İdil nehirlerinden hangisini kullanırlarsa kullansınlar, kuzeyden güneye Bizans veya İslam dünyasına ticaret yapmak amacıyla ilerleyen İskandinavların Türk halklarıyla karşılaşmalarını mümkün değildir. Bu bağlamda, İskandinavların Türklerle olan temaslarının somut bir göstergesi, kaynaklarda kayıtlı ilk ve tek Viking ölü gömme töreninin İdil Bulgarlarının topraklarında gerçekleştirilmiş olmasıdır (Lunde ve Stone, 2012: 8). Bu önemli olay, Türk-İskandinav ilişkilerinin ne kadar derin ve kültürel boyutlara ulaştığını açıkça ortaya koymaktadır.

Orta Çağ'daki Türk-İskandinav halkları ilişkileri, gerek batıda gerek Rusya'da gerekse Türkiye'de uzun bir süre ya yüzeysel ve eksik bir şekilde ele alınmış ya da milliyetçi kaygılarla sübjektif bir perspektifle değerlendirilmiştir. Özellikle Rus tarihçiliğinde sıkça görülen hata, Türk-İskandinav halkları arasındaki ilişkilerin Türk-Slav tarihi bağlamına sıkıştırılması olmuştur. Benzer bir durum Türk

tarih yazımında da gözlemlenmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri, antinormancı Rus tarihçiliğinin, İskandinavların ilk Rus devleti üzerindeki etkisini reddetme çabasıdır. Bu bağlamda, Sovyet tarihçiliği İskandinav Rusları Slav olarak tanımlama eğiliminde olmuştur. Alan hakkında döneminde en güncel yorumu yapan Akdes Nimet Kurat, Ruslar hakkında şunları söylüyor: “Doğu Slavlarının kuzey kısmını bir devlet halinde birleştiren ve onlara Rus ismini veren zümre ise, Doğu İskandinavya’dan gelen, Finlerin Routsı, Bizanslıların ‘Pōš dedikleri Normanlardır.” (Kurat, 2016: 101-102). Avrupalı ve Amerikalı araştırmacıların da bu konuya yeterince eğilmemelerinin temel sebebi, Sovyetler Birliği döneminde saha çalışmalarının sınırlı olması ve bu coğrafyada Orta Çağ’da yaşayan Türk halklarının tarihine yönelik yeterli araştırma yapılmamasıdır. Ancak son yıllarda batılı tarihçiler, İskandinavya Orta Çağ Tarihinin en parlak dönemi olan Viking Çağı’nın, coğrafi koşullar ve iklim değişikliklerinin yanı sıra, Karadeniz’in kuzeyindeki Hazarlar ve İdil Bulgarlarının etkisiyle şekillendiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Akdeniz havzası ve Yakındoğu’da Bizans ve İslam dünyasının oluşturduğu zenginlik ve güvenli ticaret ortamının Viking Çağı’na olan katkılarının büyük olduğuna işaret etmektedirler. Bu süreçte Türk halklarının oynadığı rolün göz ardı edilemeyeceği giderek daha fazla kabul görmektedir.

Her ne kadar 9.-10. yüzyıllarda Türk halkları ile Ruslar ve Slavlar arasında hem siyasi hem de ekonomik ve kültürel düzeyde yakın ilişkiler kurulmuş, hatta tarihi gelişim süreçleri birçok açıdan paralellikler göstermiş olsa da, farklı coğrafyalardan gelen, dilleri, kültürleri ve tarihleri birbirinden ayrı olan bu iki halk grubunun Türklerle olan münasebetlerini birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek gerekliliği ortadadır. Türk-İskandinav münasebetleri ele alınırken, günümüz etnik kimlik algılarından bağımsız düşünmek, tarihsel olayları ve kaynakları dönem koşulları ışığında değerlendirmek gereklidir. Ayrıca, Norman-Antinorman tartışmalarının dar sınırlarından çıkarak, Doğu Avrupa’daki Türk halklarının bölge tarihine olan etkilerini daha geniş ve kapsamlı bir perspektiften ele almak zaruridir (Zakharii, 2002: 112). Bu yaklaşım, Türk-İskandinav ilişkilerinin tarihsel derinliğini daha doğru bir şekilde kavramamıza olanak sağlayacaktır.

Zaman ve Mekân Boyutunda Türk-İskandinav Halklarının Doğu Avrupa’daki Etkileşimleri

Arkeolojik bulgular, Türk-İskandinav ilişkilerinin Doğu Avrupa’daki Kiev Rus Devleti’nin kuruluşundaki rolünü önemli ölçüde aydınlatmaktadır. Norman-Antinorman tartışmaları çerçevesinde, ilk Rus devletinin kurucularının etnik kökenleri üzerine Rus ve Batılı tarihçiler yüzyıllardır yoğun bir şekilde tartışmaktadır. Bu tartışmalarda yazılı kaynaklar, arkeolojik veriler ve dilbilim analizleri sıklıkla başvurulan temel argümanlar arasında yer almaktadır. Ancak, her ne kadar bu kaynakların birçoğu sözü edilen dönemlerde Türk halklarının etkisine işaret etse de, Türklerin bölgedeki katkıları genellikle ikincil bir önemde değerlendirilmiştir. Yazılı kaynaklar, Rus ve Slav halklarını merkeze alırken, Türkleri de dolaylı biçimde ele almaktadır. Buna rağmen, Türklerin etkin olduğu coğrafyalardaki arkeolojik kazılar, İskandinav etkisini yansıtan pek çok bulguyu gün yüzüne çıkarmıştır. Benzer şekilde, İskandinavya’da yapılan kazılarda bulunan maddi kalıntılar, hangi kültürden köken alırsa alsın (Türk, Arap, Fars ya da Bizans), bu nesnelerin İskandinavya’ya ulaşmadan önce Türklerin yoğun olarak yaşadığı topraklardan geçmek zorunda olduğunu göstermektedir. Bu arkeolojik veriler, İskandinav ve Türk halkları arasındaki ilişkilerin yalnızca ticaret ile sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kültürel etkileşim ve yerel dinamiklerin şekillenmesinde de önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Türklerin etkisinin Norman-Antinorman tartışmaları içerisinde daha fazla dikkate alınması, bölgedeki etkileşimlerin derinliğini anlamamızı sağlayacak önemli bir adım olacaktır.

Doğu Avrupa’nın Orta Çağlar boyunca şekillenen tarihi ve Türk-İskandinav halklarının karşılıklı ilişkileri, tek bir olay ya da belirli bir halk grubunun etkisiyle sınırlı kalmamıştır. İskandinavya’dan farklı amaçlarla yola çıkan çeşitli gruplar, Doğu Avrupa’nın farklı bölgelerinde Türk halklarıyla farklı türden etkileşimlerde bulunmuşlardır. Bu gruplardan biri, Povest Vremennih Let’te (PVL) bahsedilen ve Slavların daveti üzerine bölgeye gelen İskandinav topluluğu olabilir (Djafarov, 2013: 8). Ancak, Doğu Avrupa’da ilk Rus devletinin teşekkülü yalnızca bu olayla açıklanamaz; bu süreç, dönemin büyük güçlerinin etkisi ve ticaret yollarının oluşturduğu ekonomik gereklilikler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu bağlamda, Türk halklarının etkileri tartışmasız biçimde belirleyici bir rol oynamıştır. Arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde, İskandinavya’dan gelen ve denizcilik ile ticaret konusunda üstün becerilere sahip bu grupların, ya doğrudan Türk halklarıyla ticaret yapmak için ya da onların kontrolündeki bölgelerden geçerek Bizans veya İslam dünyasına erişme amacıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu süreç, ani bir şekilde gerçekleşmemiş, aksine yaklaşık iki yüzyılı bulan bir etkileşim

süreci sonunda, Türklerin doğrudan veya dolaylı etkisiyle şekillenmiştir. Bu dönemde, İskandinav gruplar Hristiyanlaşmış, dilsel olarak Slav etkisine maruz kalmış ve sonunda bölgede kalıcı bir devlet yapılanması oluşturmuşlardır. Türklerin bu tarihsel sürece olan katkısı, hem ekonomik hem de siyasi anlamda belirgin bir şekilde hissedilmiştir.

9. ve 10. yüzyıllarda, İslam dünyası ile Kuzey Avrupa arasındaki ticari ilişkilerde Hazarlar önemli bir aracı rol üstlenmiş ve bu süreçte İskandinav tüccarlarla yaptıkları ticarete İslam dirhemlerini kullanmışlardır (Mägi, 2018: 254). Ancak 9. yüzyılın ortalarında Abbasi darphanelerinde dirhem üretimindeki düşüş, madeni para arzında bir açık yaratmıştır. Bu durum, Hazarların ticaretlerini devam ettirebilmek ve özellikle İskandinav Rus tüccarları bölgeye çekmeye devam etmek amacıyla imitasyon dirhemler basmalarına yol açmıştır (Kilger, 2007: 224-225). Bilinen en erken Hazar imitasyon dirhemleri 837-838 yıllarına tarihlenmektedir. Başlangıçta, Hazarlar İslam sikkelerinin birebir kopyalarını üretmişlerdir. Ancak zamanla bu paralara, kendi kimliklerini ve otoritelerini yansıtan unsurlar eklenmiştir. Örneğin, bazı dirhemler üzerinde “İl-Hazar” (Hazarların yurdu) gibi ifadeler yer almıştır. Hazar idarecilerinin Museviliği benimsemiş olması, bu dirhemlerdeki dini ifadeleri de etkilemiştir. Geleneksel İslam dirhemlerinde yer alan “Muhammedun Rasûlullah” (Muhammed Allah’ın elçisidir) ibaresi yerine, Hazar imitasyonlarında “Mûsa Resûlullah” (Musa Allah’ın elçisidir) ifadesine yer verilmiştir (Kilger, 2007: 224-225). Bu değişiklik, Hazarların hem kendi dini inanışlarını hem de Türk kimliklerini ön plana çıkarmak amacı taşıdığını göstermektedir. Hazarların imitasyon dirhem basımı, yalnızca ekonomik bir gereklilikten doğmamış, aynı zamanda bu sikkeler aracılığıyla kültürel ve siyasi bir mesaj da verilmiştir. İskandinavya’da yapılan arkeolojik kazılarda bu tür sikkelere rastlanmış olması, Hazarların ticari faaliyetlerinin Kuzey Avrupa’ya kadar uzandığını ve İslam dünyası ile İskandinavya arasında bir köprü görevi gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, Hazarların bölgesel ticaret sisteminde oynadığı stratejik rolün bir göstergesidir.

TÜRK İSKANDINAV HALKLARI HAKKINDA BİLGİ VEREN YAZILI KAYNAKLARIN ÇEŞİTLİLİĞİ

İskandinav Ruslarından ilk defa bahseden Latince kaynak Annales Bertiniani, Rus liderlerini “Kağan” unvanıyla tanımlayarak, bu toplulukların Türklerle olan ilişkilerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu kaynaktan yalnızca birkaç yıl sonra, ilk Arap kaynaklarından biri olan İbn Hurdazbih’in de Ruslardan bahsederken onları Türklerle ilişkilendirmesi, Viking Çağı’nın henüz başlangıç dönemlerinden itibaren İskandinavya kökenli toplulukların Türk halklarıyla siyasal ve ticari bağlar kurduklarını göstermektedir (Hurdazbih, 2019: 145-146). Bu dönemde Viking Rus gruplarının, İngelheim’den Bağdat’a, İdil havzasından Hazar Denizi’ne ve Özi’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, farklı amaçlarla (ticaret, yağma ya da paralı askerlik) bulunduğu bilinmektedir. Ancak, bu geniş temas ağının yazılı kaynaklarda nasıl ele alındığı, dikkatle yorumlanması gereken bir meseledir. Kesin olan ise, Vikinglerin Karadeniz çevresinde ve İdil Nehri havzasında Türk halklarıyla yoğun temaslar kurarak, bu süreçte karşılıklı etkileşim içerisinde olduklarıdır. Bu karşılaşmalar, yalnızca ekonomik ve siyasi değil, kültürel düzeyde de izler bırakmıştır.

Orta Çağ tarihini incelemede karşılaşılan en temel zorluklardan biri, dönemin kaynaklarının doğru bir şekilde yorumlanması sırasında ortaya çıkan zorluklardır. Birinci elden verilere dayanarak dönemi anlamak için, kaynakların yazıldığı dönemin şartlarını, yazarlarının olaylara bakış açılarını ve bilgileri elde etme yollarını titizlikle analiz etmek gereklidir. Bu yaklaşım, dönemin epistomolojik sorunlarını aşmak için hayati bir öneme sahiptir. Viking Çağı İskandinav halkları hakkında bilgi veren kaynakların çoğunluğunu yabancı kaynaklar oluşturmaktadır ve bu durum, Türk tarihine dair kaynak sıkıntısıyla paralellik göstermektedir. Povest’ Vremennih Let (PVL), 12. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olup, sagalar ise 13. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bu bağlamda, İskandinavya tarihi ve Kiev Rus Devleti’nin incelenmesi, Türk tarihi gibi büyük ölçüde yabancı kaynaklara dayanır ve dışarıya bağımlıdır. PVL, 9. yüzyılda Slavların Hazarlara vergi ödediğini belirtirken, (Cross, 1953: 59) 10. yüzyılda bir İslam kaynağı olan İbn Fadlan’ın risalesi, Hazarların bu kez Ruslardan vergi aldığını bildirir (Ahmet ibn Fadlan, 2022: 42. Şeşen, 2001: 37). Bu veriler, Slavların ve Rusların Bizans ve İslam dünyası ile bağlantılarının Türk topraklarından geçtiğini açıkça göstermektedir. Kuzeyde Baltık Denizi’nden güneyde Karadeniz’e uzanan ticaret yollarının kontrolü, Kiev Rus Devleti’nin kuruluşunda belirleyici bir faktör olmuştur. Ancak bu süreçte Türk halklarının, özellikle Hazarların, bölgede oynadığı aktif ve kritik rol, bu siyasi oluşumun temellerinde önemli bir yer tutmaktadır. 10. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Hazarlar Kiev üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmiş ve Viking kökenli Ruslar kontrolü ele geçirmiştir. Bu süreç, Türk-

İskandinav münasebetlerinin hem siyasi hem de ticari bağlamda ne denli derin olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Doğuya yönelen İskandinavların Türklerle kurduğu temasların hem kültürel hem de siyasi etkiler yarattığı, tartışmalara yer bırakmayacak şekilde kesindir. Türklerin kullandığı unvanların İskandinavlar arasında benimsenmesi, bu etkileşimin en dikkat çekici örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, İbn Fadlan'ın İdil Bulgar yurduna gelen Vikinglerden bahsettiği risalesi, bu ilişkilerin belgelenmiş en önemli kaynaklarından biridir. Bu eserin bilim dünyasına kazandırılması, bir Başkurt Türkü olan Zeki Velidi Togan'ın çabalarının bir ürünüdür ve Türk-İskandinav ilişkilerinin akademik boyutta incelenmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Türk-İskandinav halklarını konu alan birinci el kaynakların en kıymetli örnekleri, İslam dünyası kaynaklarıdır (Zakharî, 2002: 112). 9.-11. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyi, Özi ve İdil boylarına seyahat eden Müslümanların yazdığı eserler, Türk-İskandinav ilişkilerine dair özgün bilgiler sunmaktadır. Bu kaynakların ayırt edici özelliği, Slavlarla İskandinav Rusları birbirinden açık ve net bir şekilde ayırmalarıdır (İbn Havkal, 2017: 22. İstahri, 2015: 3-4. Hurdazbih, 2019: 24-25). Bu, diğer kaynak gruplarına kıyasla önemli bir farklılık olarak öne çıkar. İskandinav halklarının yerleştiği veya ticaret yaptığı bölgeler ile İslam dünyası arasında, Karpatlar'dan Kafkasya'ya kadar uzanan Doğu Avrupa'nın güney sahasını kontrol eden Türk halkları yer alıyordu. Bu halklar, gerek dini-kültürel gerekse dil açısından, kuzeydeki Hint-Avrupa ve Fin-Ugor halklarından ve güneydeki Fars-Arap topluluklarından belirgin bir şekilde ayrılmaktaydı. İskandinavların, İslam dünyasının zenginliklerine ulaşabilmek için bu Türk halklarıyla etkileşim kurmaları zorunluydu. Dolayısıyla, Türk-İskandinav ilişkilerine dair malzeme, özellikle İslam kaynaklarında yaygın şekilde yer almıştır. İslam dünyası kaynaklarının kaleme alındığı Arap-İslam coğrafyasının, İskandinavya veya İskandinav Rusların koloniler kurduğu Doğu Avrupa bölgeleri ile doğrudan sınırı bulunmamaktaydı. Ancak 9.-10. yüzyıllarda İskandinav halkları sıkça Arap ve diğer İslam dünyası topraklarında bulunmuş, bu durum kaynaklara yansımıştır. Ayrıca, kuzey topraklarına çeşitli nedenlerle gelen Arap seyyahlar ve coğrafyacılar da Türk-İskandinav ilişkilerine dair bilgiler sunmuştur. Bu bağlamda, İbn Fadlan'ın gözlemleri, bu ilişkilerin anlaşılmasında eşsiz bir örnek olarak öne çıkar.

İslam dünyası kaynaklarının güvenilirliği konusunda bazı şüpheler mevcut olsa da, bu kaynakların içerdiği bilgilerin genellikle birbirinin aynısı olduğu düşüncesi yanıltıcıdır. Elbette, bazı eserlerde önceki kaynaklardan alıntılar yapılmıştır; ancak bu durum, bilgilerin sürekli bir tekrara ve kısır döngüye dönüştüğü anlamına gelmez (Abed, 2017: 167). Örneğin, Ruslarla ilgili bilgi veren ilk Arap yazarı olan İbn Hurdazbih, Viking Ruslarını Slavların bir kolu olarak tanımlayarak önemli bir hata yapmıştır. Ancak, bu yanlış bilgi sonraki İslam kaynaklarında tekrarlanmamış, aksine birçok metinde Ruslar (Rûs) ve Sakalibe (Slavlar) açık ve kesin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır (Ağarî, 2007: 171-189). Bu durum, İslam kaynaklarının, zamanla bilgi birikimlerini geliştirme ve daha ayrıntılı sınıflandırmalar yapma eğilimini ortaya koymaktadır (Doğu Slavları ve İskandinav Ruslardan bahseden İslam dünyası kaynakları hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Novoseltsev vd., 1965: 355). Diğer taraftan İslam dünyası kaynakları ele alınırken seyyahların yer yer taraflı görüşler sunduklarını, meseleleri kendi dini-kültürel bakış açılarıyla aktardıklarını göz ardı etmemek gerekir (İslam dünyasının Orta Çağlarda coğrafya algısı için bkz. Heck, 2002: 94-145).

Bizans ve İskandinavya kökenli Ruslar coğrafi olarak birbirlerinden oldukça uzak olsalar da, Rusların Doğu Avrupa'da etkili olduğu bölgeler dikkate alındığında, İskandinav Ruslar ve Varegler hakkında bilgi tutabilecek en yakın ve en etkin yazılı geleneğe sahip unsurun Bizans olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İslam dünyası ve Batı Avrupa'ya kıyasla daha yakın olmasına rağmen, Bizans'ın Ruslara dair doğrudan bilgisi sınırlıydı. Bunun temel nedeni, Bizanslıların özellikle 9. ve 10. yüzyıllardaki kayıtlarında öncelikle merkezi yani Konstantinopolis ve çevresindeki olaylara öncelik vermeleriydi (Treadgold, 1989: 132). Bu durum, Rusların Bizans başkenti dışında etkili olmadıkları anlamına gelmez. Aynı zamanda Bizans kaynaklarının, başkentte meydana gelen bazı olayları taraflı bir şekilde aktardığını ya da Bizans için olumsuz sonuçlar doğuran bazı hadiseleri hiç kaydetmediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin, 907 yılındaki İstanbul saldırısı Bizans kaynaklarında hiç yer almaz (Treadgold, 1989: 133). Oysaki 860'taki saldırı, İtalya'daki Latin kaynaklarına kadar yankı bulmuş ve İoannes Diaconus gibi yazarlar tarafından kaydedilmiştir. Bizans kaynakları, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Kafkasya'da yer alan Türk halklarıyla ilgili bilgi verirken, bu halkların Ruslarla ilişkilerine de değinir. Özellikle Kırım ve çevresi, hem Bizans'ın hem de kuzeyli halkların Karadeniz'e açılan kapısı olarak stratejik bir öneme sahipti. Bu coğrafyada, Ruslar ve Bizanslılar gelmeden yüzyıllar öncesinden

beri varlık gösteren Türkler, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını şekillendiren temel unsur olmuştur. Bizans, kendi çıkarları doğrultusunda Karadeniz çevresindeki halklar hakkında olabildiğince güvenilir bilgi toplamaya çalışmıştır. Ancak, Bizans kaynaklarının bir zayıflığı, İmparatorluk dışında yaşayan ve benzer yaşam tarzlarına sahip halkları genellikle birbirinden ayırmaksızın aynı kategoriye yerleştirmesiydi. Örneğin, bazı durumlarda Macarlar Türk olarak tanımlanırken, İskandinav Ruslar Tauruslu İskitler olarak adlandırılabilmekteydi (Melnikova, 2016: 315). Bu tür genellemeler, Bizans kaynaklarının etnik ve kültürel ayrımları yaparken yaşadığı zorlukların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

İskandinavların günümüzde Rusya, Ukrayna ve Belarus olarak bilinen coğrafyalardaki varlıklarına ilişkin olarak Bizans, İslam dünyası kaynakları, İskandinav sagaları ve PVL (Rus Kronikleri) geniş çapta incelenmiş olmasına rağmen, Batı Avrupa'nın Latince yazılmış birinci el kaynaklarına nispeten az dikkat gösterilmiştir. Özellikle İskandinavların Türk halklarıyla olan ilişkileri, Latin kaynakları üzerinden daha önce detaylı bir şekilde araştırılmamıştır. Ancak, doğudaki İskandinavlardan bahseden ilk eser olan Annales Bertiniani, bu eksikliğin önemini vurgulamaktadır. Bu kaynak, yukarıda da bahsedildiği üzere Ruslardan bahsederken onların Türklerle yakın ilişki ve etkileşim içinde olduklarına dair doğrudan bilgiler sunmaktadır. Latince kaynaklar, Slavlarla İskandinav Rusları birbirinden ayırabilmemiz konusunda önemli bir rol oynadığı gibi, Batı dünyasının İskandinav kuzeylilere ve doğudaki halklara karşı yaklaşımını ve bu bakış açısının Rusların Hristiyanlaşmalarıyla nasıl değiştiğini anlamamıza da (Prümlü Regino) olanak tanır (Örneğin Annales Hildesheimenses. (Djakson vd., 2010: 106). Bu bağlamda, dikkatli bir analiz yapıldığında, Kuzeyli İskandinavların Bizans ile ilişkileri ve özellikle Bizans'a ulaşmaya çalışırken kullandıkları güzergâhlar ile bu güzergâhlarda Türk halklarıyla kurdukları ilişkiler hakkında değerli bilgiler sağladıkları görülmektedir. Örneğin, Bremenli Adam, İsveç'ten Bizans topraklarına (Grikkland) kara yoluyla gitmeye çalışan kuzeylilerin, bu yol üzerindeki halkların oluşturduğu engelleri ve bu yüzden gemilerle yolculuk yapmayı tercih ettiklerini aktarır (Bremen, 1959: 1956-197). Latin kaynakları, genellikle diğer yazılı kaynaklar için tamamlayıcı bir rol oynar ve bu tür münasebetlere dair ek bilgi sağlar. Ayrıca, konuyu üçüncü bir tarafın gözünden ve daha tarafsız bir perspektifle ele alarak önemli bir denge oluşturur. Bu nedenle, İskandinavların Doğu Avrupa'daki varlıklarına ve Türk halklarıyla ilişkilerine yönelik çalışmalarda Latin kaynaklarının daha fazla değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

İskandinav sagaları, Türk-İskandinav halklarının 9.-11. yüzyıllardaki münasebetleri konusunda önemli bir yazılı kaynak grubu olarak öne çıkar. Bu sagalar, doğruya doğru genişleyen İskandinavların Slavlar, Bizans ve özellikle Türk halkları ile olan etkileşimlerine dair bilgiler sunar. Coğrafi olarak Kıta Avrupası'ndan Doğu Avrupa'ya daha uzak bir noktada bulunmasına rağmen, sagalar halklar, bölge coğrafyası ve İskandinavların farklı bölgelere ve topluluklara verdikleri isimler konusunda da önemli aydınlatıcı detaylar barındırır. Ancak, bu kaynakların dikkatle değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Zira sagalar, İskandinav halklarının Hristiyanlık sonrası dönemde yazılmış ve pagan dönemi hadiselerine odaklanan metinlerdir. Çoğu durumda, bu metinler sözlü gelenekten yazıya aktarılmış, ancak yazıldıkları dönemin siyasi ve kültürel bağlamlarından etkilenmişlerdir. Müelliflerin hayal güçlerini ve dönemsel önceliklerini yansıttığı bu anlatılar, olayların gerçekleştiği tarihten en az iki yüzyıl sonra kaleme alınmış olmaları nedeniyle doğrudan tarihsel birer belge olarak değerlendirilmemelidir. Buna rağmen, diğer yazılı kaynaklarla karşılaştırmalı bir şekilde ele alındığında sagalar, masalsı ve efsanevi unsurların ötesine geçerek tarihsel gerçekliklerle örtüşen önemli ipuçları sunabilirler. Örneğin, bu metinlerde mekânsal yanlışlıklar ve efsanevi motifler bulunsun da, tarihsel olaylarla paralellik gösteren unsurlara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu nedenle, sagalar tarih yazımında tamamlayıcı bir rol oynar. Sagalar, bölgesel isimlendirmeler konusunda da ilginç bilgiler içerir. Örneğin, Kiev Rus Devleti'nin kurulduğu Karadeniz'in kuzeyindeki Kiev ve çevresi Gardariki olarak adlandırılırken, İdil Bulgarlarının yaşadığı Orta İdil sahası Bulgarland veya Vurgaria olarak geçmektedir (Jackson, 2019: 142). Vargelerden Bizans'a kadar uzanan ticaret güzergâhında yer alan şehirlerden Novgorod Holmgrad, Kiev Kænugarðr, İstanbul ise Miklagardr olarak adlandırılmıştır. Bugünkü Anadolu coğrafyası Grikkland olarak anılırken (Jackson, 2003: 48), Baltık'tan Karadeniz ve Kafkasya'ya kadar uzanan doğu ve güneydoğu sahası genel olarak Austr (Doğu) şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, sagalarda Asia (Asya) terimine de rastlanır ve bu terimin bir zamanlar doğu illerini yöneten bir kadının adı olduğu kaydedilir (Jackson, 2019: 31). Bu tür isimlendirmeler, İskandinavların coğrafi bilgi ve algılarının yanı sıra, bölge halkları ile kurdukları

ilişkilerin izlerini de taşır. Bu nedenle sagalar, İskandinavların Doğu Avrupa ve çevresindeki siyasi, ticari ve kültürel varlıklarının anlaşılması için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Rusların güneye inerek Bizans ile kurduğu ticaretin etkileri, yalnızca güneyde değil, kuzeyde de belirgin şekilde hissedilmiştir. İskandinav sagaları, Vareglerin Bizans'a (Grikkland) gerçekleştirdikleri seferler ve burada elde ettikleri büyük zenginliklerle anavatanlarına dönüş hikâyeleriyle doludur. Bu anlatılar, dönemin ticari ilişkilerinin önemini ve Vareglerin Bizans ile olan bağlantılarının yarattığı ekonomik ve kültürel etkileri ortaya koymaktadır. Arkeolojik buluntular, bu etkinin somut delillerini sunmaktadır. İskandinav topraklarında Bizans sikkeleri ve diğer Bizans kökenli materyaller bulunmuştur. Örneğin, 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir Bizans mührü ve İmparator Theofilos'un bakır sikkesi kuzeydeki İlmen Gölü kıyılarında ortaya çıkarılmıştır. Benzer şekilde, Hedeby, Ribe ve Birka gibi İskandinav'daki önemli ticaret merkezlerinde de Bizans sikkelerine rastlanmıştır. Bu bulgular, ticaret yollarının güneyden kuzeye uzanan kapsamlı bir ağ oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu dönemde Özi üzerindeki ticaretin gelişmesi, Kiev Rusya'sının ticari ve siyasi yükselişine katkıda bulunurken, İsveç'teki bazı ticaret merkezlerinde düşüşlere yol açmış olabilir. Androshchuk'un Birka üzerine yaptığı çalışmalar, buradaki ticari faaliyetlerin düşüşünü, doğudaki ticaretin artık doğrudan Kiev üzerinden kontrol edilmesine bağlamaktadır. Ayrıca, İsveç'in doğu kıyılarındaki kentlerde yaşayan genç nüfusun, doğuda duyulan zenginliklerin cazibesıyla bölgeyi terk edip bu ticaret yollarına yönelmesi, kuzeydeki ticaretin gerilemesinde bir diğer etken olarak değerlendirilmektedir. Bu veriler, Rusların güney ticaretinin yalnızca bölgesel değil, geniş ölçekte bir ekonomik ve kültürel dönüşüme yol açtığını, kuzey ve doğu Avrupa'da toplumlar arası etkileşimi artırdığını göstermektedir (Androshchuk, 2015: 653).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Hunların Gotlarla ilk teması, Karadeniz'in kuzeyinden İskandinavya'ya kadar uzanan coğrafyada derin dönüşümlere yol açmıştır. Hunların Asya'dan taşıdığı savaş stratejileri, yönetim geleneği ve sanat motifleri, Gotlar başta olmak üzere, İskandinav halklarının toplumsal yapısında ve kültürel kimliğinde kalıcı izler bırakmıştır. Arkeolojik bulgular, özellikle metal işçiliği, süsleme sanatları ve ikonografi gibi alanlarda Hun motiflerinin İskandinav sanatını dönüştürdüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, Hun mitolojik figürlerinin ve liderlik geleneklerinin İskandinav mitolojisine ve Viking çağındaki savaşçı elitlerin kimlik inşasına olan katkısı, Hun-İskandinav etkileşimlerinin kültürel boyutunu açıkça ortaya koymaktadır. İskandinav sagalarında Hun lideri Attila'nın (Atli) figüratif olarak yer alması, bu bağın güçlü bir göstergesidir.

Viking Çağı'na gelindiğinde ise; Türk-İskandinav ilişkileri daha geniş bir boyut kazanmış ve Hazarlar, Peçenekler, İdil Bulgarları gibi Türk halklarının da dâhil olduğu çok yönlü bir etkileşim ağı oluşmuştur. İskandinavların İdil ve Özi ticaret yollarını kullanarak Bizans ve İslam dünyasına ulaşma çabası, Türklerin kontrolündeki bu güzergâhları stratejik hale getirmiştir. Hazarlar ve İdil Bulgarları, yalnızca birer ticari aracı olmamış; aynı zamanda İskandinav toplumları üzerinde derin bir siyasi ve kültürel etki yaratmıştır. Türkçe "kağan" unvanının İskandinav Rus liderlerince benimsenmesi, bu etkileşimlerin siyasi boyutunu vurgulayan önemli bir kanıttır. Genetik ve arkeolojik veriler, Hunların yalnızca askeri veya siyasi nüfuzla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda genetik ve kültürel izler bıraktığını göstermektedir. Modern DNA analizleri, Hunların İskandinavya'da kalıcı bir varlık bırakmasa da bu bölgedeki halklarla genetik ve kültürel bir alışverişte bulunduğunu kanıtlamaktadır. Türk-İskandinav ilişkilerinin yalnızca Gotlarla sınırlı kalmayıp, Viking Çağı'nda derinleşerek çok boyutlu bir yapıya ulaştığı anlaşılmaktadır.

Sonuç itibarıyla, Hunlar ve Türk halklarının İskandinavya halkları üzerindeki etkileri, bu halkların kültürel, siyasi ve sosyal sistemlerinde kalıcı izler bırakmıştır. Maddi kültürden mitolojik unsurlara kadar geniş bir yelpazede kendini gösteren bu etkiler, Türk-İskandinav ilişkilerinin başlangıcının "en geç" Hunlar dönemiyle tarihlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Viking Çağı'nda ise Hazarlar, Peçenekler ve İdil Bulgarları gibi Türk toplulukları, bu ilişkileri daha da ileri taşımış ve İskandinavların Doğu Avrupa'daki tarihine damga vurmuştur. Türk-İskandinav etkileşimlerinin tarihi, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda küresel tarih yazımı açısından da önemli bir yere sahiptir. Orta Çağ Avrupası'nın tarihsel bağlamı içinde değerlendirildiğinde, bu etkileşimlerin bölgesel sınırların ötesine geçerek kültürel ve siyasi dönüşümlere yön verdiği açıktır. Bu bulgular, Orta Çağ Avrupası

tarihinin sadece Batı merkezli anlatılarla değil, Avrasya bozkırlarının ve İskandinav dünyasının kesiştiği coğrafyalar ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Türk halklarının, yalnızca birer dış güç değil, İskandinav kimliğinin oluşumunda dolaylı aktörler olduğu fikri; tarih yazımında yerleşik kalıpların sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle Hun, Hazar, Peçenek ve İdil Bulgarları etkilerinin, yalnızca askeri ya da ticari değil, kültürel düzlemde de izlenebilir oluşu, bu etkileşimlerin doğasını daha belirgin hale getirmektedir. Ayrıca, Doğu Avrupa'nın tarihsel gelişiminde İskandinav halklarının oynadığı rol, Türk halklarının stratejik konumu ve tarihsel tecrübeleriyle birlikte ele alındığında daha bütünlüklü bir tablo ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Roodenberg, S.A. (2024, Aralık 11). Ancient DNA Study Reveals the Prehistory of Southeastern Europe. <https://www.shh.mpg.de/843656/genomic-history-of-southeastern-europe>

Üstün, A. (2007) Türk Tarihinin Bir Kaynağı: De Origine Actibusque Getarum, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Abed, S. (2017) Mapping the World in Medieval and Early Modern Western and Arabic Travel Accounts, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University of Utah, Department of World Languages and Cultures.

Adam, B. (1959). History of the Archbishops of Hamburg-Bremen. (çev. Haz. Francis J. Tschan). Columbia University Press.

Ağarı, M. (2007). Irak ve Belh Coğrafya Ekolleri ve İlk Temsilcileri: İbn Hurdazbih, Ya'kubî ve İstahrî. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14(34), 169–191.

Ahmet b. Fadlan (2022). İbn Fadlan Seyahatnamesi. (çev. Mehmet Şayir). Selenge Yayınları.

Ahmetbeyoğlu, A. (2005). Avrupa Hun ve Hazar Devletlerinin İktisadi Gelir Kaynakları, Belleten 69(254), 117–130. <https://doi.org/10.37879/belleten.2005.117>

Ahmetbeyoğlu, A. (1995). Grek Seyyahı Priskos (V Asıra)'a Göre Avrupa Hunları. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Akinci, M. (2019). Pax Khazarica, History Studies International Journal of History 11(4), 1123–1135.

Androshchuk, F. (2015). Vikingler Doğuda. Viking Dünyası. (ed. Stefan Brink-Neil Price), 653–685, Alfa Tarih Yayınları.

Anonim. (2008). Hududü'l- Âlem Mine'l-Meşrik İle'l- Magrib. thk. V. V. Minorsky. (çev. V. Minorsky), Kitabevi.

Bjerg, L. vd. (2009). From Goths to Varangians: Communication and Cultural Exchange Between the Baltic and the Black Sea, Aarhus University Press.

Cross, S. H. vd. (1953). Russian Primary Chronicle: Laurentian Text. Cambridge, The Medieval Academy of America.

Curta, F. (2019). Ethnicity in the Steppe Lands of the Northern Black Sea Region During The Early Byzantine Times, Archeologia Bulgarica XXIII(1), 33–70.

Djafarov, T. (2013). Drevnaya Rus i Türki v Literaturnih Pamyatnikah XII-XVII Vekov. Mutarjim.

Djakson, T. N. vd. (2010). Drevnaya Rus v Svete Zarubejnih Istočnikov: Zapadnoyevropeyçeskiye Istočniki. C. IV. Rossiyskaya Akademiya Nauk.

Djakson, T. N. vd. (2009). Drevnaya Rus v Svete Zarubejnih Istočnikov: Vostoçniye Istočniki. C. III. Rossiyskaya Akademiya Nauk.

Duczko, W. (2004). Viking Rus: Studies on the presence of Scandinavians in Eastern Europe. Brill.

- Golden, P. B. (1982). The Question of the Rus' Qaganate, *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 2, 76-97.
- Görman, M. (1993). Influences from the Huns on Scandinavian Sacrificial Customs During 300-500 AD, *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 15, 275-298.
- Gruszczynski, J. (2019). Viking Silver, Hoards and Containers: The Archaeological and Historical Context of Viking-Age Silver Coin Deposits in the Baltic c. 800-1050. Routledge.
- Haak, W. vd. (2024, 6 Aralık). Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe. <https://www.nature.com/articles/nature14317>
- Heather, P. (2008). Goths and Huns, c. 320-425. İçinde A. Cameron ve P. Garnsey (eds.), *The Cambridge Ancient History* (ss. 487-515). Cambridge University Press.
- Heck, P. L. (2002). The Construction of Knowledge in Islamic Civilization: Qudāma b. Ja'far and his *Kitāb al-Kharāj wa-şinā'at al-kitāba*. Brill.
- Hedeager, L. (2011). Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia, AD 400-1000. Routledge.
- Hedeager, L. (2007). Scandinavia and the Huns: An Interdisciplinary Approach to the Migration Era, *Norwegian Archaeological Review* 40(1), 42-58.
- Högström, K. O. (2024). The Huns in Scandinavia: A New Approach Centered Around Modern DNA. *Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies*, 2, 32-49.
- Humbert, B. (2015). *La Circulation Des Scandinaves Dans La Rus' Aux IXe-XIe Siècles*. Paris, École pratique des hautes études, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Institut d'Histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France.
- İstahri. (2015). *Ülkelerin Yolları*, 1. Baskı. (ed. Murat Ağarı). Ayışığı Kitapları.
- İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslam Coğrafyası*. 2. Baskı. (çev. Ramazan Şeşen). Yeditepe Yayınları.
- İbn Hurdazbih. (2019). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. 2. Baskı. (çev. Murat Ağarı). Ayışığı Kitapları.
- Jackson, T. N. The Image of Old Rus in Old Norse Literature (a Place Name Study). *Middelalderforum* 3(1-2), 29-56.
- Jackson, T. N. (2019). *Eastern Europe in Icelandic Sagas*. ARC Humanities Press.
- Kaçar, T. (2018). Iordanes'i Nasıl Okumalıyız? İçinde Komite, XVII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler: Eski Anadolu Uygarlıkları. (ss. 545-556). I. Cilt. Türk Tarih Kurumu.
- Karatay, O. (2010). Kral Odin'in Turkland'dan İskandinavya'ya Göçü. İçinde A. Duymaz vd. (Eds.), *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (ss. 532-539) Motif Vakfı Yayınları.
- Kilger, C. (2007). Kaupang from Afar: Aspects of the Interpretation of Dirham Finds in Northern and Eastern Europe between the Late 8th and Early 10th Centuries. İçinde D. Skre vd. (Eds.), *Means of Exchange: Dealing with Silver in the Viking Age* (ss. 199-253). Aarhus University Press.
- Kleyn, L. S. (2009). Spor o Varyagah: İstoriya Protivostoyaniye i Argumentı Storon. Yevraziya.
- Kozan, M. (2014). Gotların Anayurdu ve Kökeni, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(55), 71-90.
- Kozan, M. (2016). Alman Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 99-110.
- Kozan, M. (2014). *Ostrogotlar ve Büyük Theodericus Dönemi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurat, A. N. (2016). *Peçenek Tarihi*. (thk. Yayına Hazırlayan Ahsen Batur). Türk Tarih Kurumu.

- Lunde, P. and Stone, C. (2012). *Ibn Fadlan and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North*. Penguin Classics.
- Mägi, M. (2018). In *Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea*. Brill.
- Margaryan, A. vd. (2020) Population Genomics of the Viking World. *Nature*, 585, 390-396.
- Melnikova, E. A. (2016). Rhosia and the Rus in Constantine VII Porphyrogenetos' *De administrando imperio*, İçinde F. Androschchuk (Eds.). *Byzantium and the Viking World* (315-337). Uppsala Universitet.
- Mitropolit İlarion. (2011). *Slovo o zakone i blagodati*. (çev. V. Ya. Deryagin). İnstitut Russkoy Tsivilatsii.
- Näsman, U. (2008). Scandinavia and the Huns: A Source-critical Approach to an Old Question, *Fornvännen* 103(2), 111-118.
- Noonan, T. S. (1992). Rus', Pechenegs and Polovtsy: Economic Interaction Along the Steppe Frontier in the Pre-Mongol Era, *Russian History* 19(194), 301-326.
- Novoseltsev, A. P. vd. (1965). *Drevnerusskoye Gosudarstvo i Yego Mejdunarodnoye Znaçeniye*. Nauka.
- Pohl, W. (2018). *The Avars: A Steppe Empire in Europe, 567-822*. Cornell University Press.
- Pohl, W. (2018). Narratives of Origin and Migration in Early Medieval Europe, *The Medieval History Journal* 21(2), 192-221.
- Pritsak, O. (1977). The Origin of Rus', *The Russian Review* 36(3), 249-273.
- Visotskiy, S. A. (1966). *Drevnerusskiye Nadpisi Sofii Kievskoy: Vıpusk I*. Naukova Dumka.
- Sawyer, P. (1997). *The Age of the Vikings and Before*. İçinde P. Sawyer (Ed.). *The Oxford Illustrated History of the Vikings* (ss. 1-19). Oxford University Press.
- Shepard, J. (2015). Viking Rus ve Bizans. İçinde S. Brink ve N. Price (Eds.), *Viking Dünyası* (ss. 626-653). Alfa Tarih Yayınları.
- Sverdlov, M. B. (2017). *Latinoyazıçnıye İstoçniki po İstorii Drevey Rusi IX-XIII v.: Pravda Russkaya İstoriya Teksta*. Olega Abışko.
- Şakirov, Z. G. ve Huzin, F. S. (2019). İdil (Volga) Bulgarları ve Göçebe Dünya, (çev. Selim Karagöz). *Mütefekkir* 6(11), 239-254.
- Şeşen, R. (2001). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Tolkien, C. (1953). The Battle of the Goths and the Huns, *Saga-Book*, 14, 141-163.
- Treadgold, W. (1989). Three Byzantine Provinces and the First Byzantine Contacts with the Rus, *Harvard Ukrainian Studies* 12(13), 132-144.
- Uluslan, A. (2016). *Geçmiş Yılların Hikâyesi (Povest Vremennih Let) Adlı Kroniğin Tahlili ve Tenkitli Tercümesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Vasiliev, A. A. (1936). *The Goths in the Crimea*. The Medieval Academy of America.
- Zakharii, R. (2002). The Historiography of Normanist and Anti-Normanist Theories in the Origin of Rus', (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). The University of Oslo, Centre for Viking and Medieval Studies, The Faculty of Arts.
- Zeren, B. (2021). *Hunların Doğu Avrupa'ya Gelişleri ve Got Toplulukları ile Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi.